

ЖАҒЫМСЫЗ ЭМОЦИЯЛАРДЫҢ ТІЛДЕ БЕРІЛУ МӘСЕЛЕСІ

*Булегенова И.Б.¹, Кенжетаева Г.К.²

^{*1}докторант, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

²ф.ғ.к., профессор м.а., Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық
Университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

*¹e-mail: indirabulegen@gmail.com

²e-mail: gulken_kz@mail.ru

Аңдатпа. Мақала көркем шығармалар материалдары негізінде қазақ және ағылшын тілдеріндегі жағымсыз эмоцияларды сипаттаудың тілдік құралдарын зерттеуге арналған. Адамның ішкі әлемі, оның әлемді қабылдауы қазіргі уақытта өзекті тақырыптардың бірі. Осы тақырыпқа арналған ғылыми жұмыстардың саны күннен күнге артып келеді. Қазіргі күні антропоцентрилік парадигма лингвистиканың жеке бағытына айналды және оның басты маңызды құрамдас бөлігі – адам болып табылады. Тілдегі адам факторының негізгі компоненті эмоционалды қарым-қатынас болып табылады. Бұл бағыт қазіргі антропологиялық парадигма мәселелерін шешуге белсенді үлес қосуда. Көркем мәтіндерде адам баласының эмоционалды күйлерінің баға жетпес саны жинақталған, себебі олар тілдік құралдар арқылы эмоциялардың стереотиптік үлгісін береді. Жұмыстың өзектілігі бір жағынан адам өміріндегі ұлттық бірегейлікті анықтайтын эмоциялардың маңызды ролімен негізделсе, екінші жағынан, жинақталған мәліметтерді лингвистикалық білімнің жалпы жүйесіне біріктіру мақсатында қарым-қатынас барысындағы эмоциялар мен эмоционалды жағдайды бейнелеу қажеттілігімен байланысты. Мақалада эмоцияның тілдегі алатын ролін сипаттаумен қатар, олардың тілдік құралдар арқылы берілу жолдарын қарастырылады. Сезім, аффект және эмоция ұғымдарының жігін ашамыз. Зерттеу материалы негізінде қазақ халқының бірегей жазушысы Ә. Нұрпейісовтің және американдық жазушы Т.Драйзердің шығармаларынан теріліп алынған эмоцияларды білдіретін тілдік бірліктер алынды. Жағымсыз эмоцияларды тілдік құралдар арқылы білдіру барысында адамның физиологиялық өзгерістері, яғни дене қимылы, бет әлпеті түсінің өзгеруі сияқты факторлар да сараланады. Жұмыстың мақсаты көркем шығармалар негізінде жағымсыз эмоциялардың тілде берілу жолдарын анықтау. Зерттеу барысында алынған деректерді жалпы салғастырмалы лексикология, сөзжасам салаларының теориялық курстарында, мәтін талдауда, оқулықтар дайындауда пайдалануға болады.

Тірек сөздер: жағымсыз эмоция, көркем мәтін, лингвистика, эмоционалды жағдаят, ұлттық құндылық, аффект, сезім.

Негізгі ережелер

Тұлғалардың қарым-қатынас құралы – тіл. Адам туралы алғашқы пікіріміз оның қарым-қатынас мәнерінен қалыптасады. Дегенмен, әрбір мәдениеттің эмоцияларды білдіруде өзіндік жолдары мен ерекшеліктері бар. Сонымен қатар, тіл әрбір индивидтің сезімдерін бірегей жолмен білдіруге көмектеседі. Алғашқыда, тіл білімінде жалпы эмоцияларға аса көп мән берілмегенмен, ХХ ғасырдан бастап бірқатар лингвисттердің (Ш. Балли, Дж. Эйчисон, В.И. Шаховский, т.б.) зерттеу саласына айналды. Эмоциялар адамның әлемге деген көзқарасын білдіруге көмектеседі. Ғалымдардың

тұжырымдауынша, мәдени құндылықтарға енгізілген эмоционалды концептілер белгілі бір эмоция концептілері зерттеліп талданғанға дейін толық танылмайды. Эмоция концептісінің не білдіретінін анықтау мақсатында барлық сөз тіркестерін (метафоралар, метонимиялар, идиомалар) талдап қарастырған жөн.

Әйгілі психолог К. Изард [1] эмоцияларды адам қызметінің мотивациялық негізі екенін атап көрсетті. Ал, Ю.Д. Апресян [2] эмоцияларды білдіруде тұлғалардың ақыл-ойы, дене қимылы, бет-әлпеті, сөйлеу мәнері, реакциясы және қабылдауы кіретінін нақтылайды. Эмоциялар адамға әсер ететін факторлардың маңыздылығын, оның қажеттіліктерінің қанағаттандырылуы мен қанағаттанбауының бағалайтын жағдайы.

Кіріспе

Тілдік бірліктерді талдау адам менталитетін, оның лингвистикалық табиғатын және психикалық уайымдарын, яғни эмоцияларын түсінуге мүмкіндік береді. Қазақстандық ғалымдар (А.А. Мұсабаева, К.С. Сарышова, З.Х. Ибадильдина, А.Ғ. Сембаева, Х.М. Нұрмұқанов, Ш.И. Нұрғожина, Б.С. Жонкешов, С.Б. Қоянбеков, А.З. Қазанбаева, Ғ.Қ. Иманалиева) эмоция мен оның кейбір аспектілерін талдауға өз еңбектерін арнады. Эмоцияларға қосарлылық қасиеті тән: махаббат пен жек көру, ашу мен қуаныш және т.б. Эмоциялар бағалау белгісіне қарай жағымды және жағымсыз эмоциялар болып бөлінеді. В.И. Шаховскийдің пікірінше, жағымсыз эмоциялар жағымды эмоцияларға қарағанда көп [3]. Аталмыш мақалада қазақ және ағылшын тілдеріндегі жағымсыз эмоцияларды талдау негізге алынады. Алдымен эмоция, аффект және сезім ұғымдарының жігін ажыратып алалық. Бұл категориялар эмоционалды күйге жатады. Аффект тез пайда болуымен, қысқа мерзімділігімен, әсердің қарқындылығымен, санасыздығымен ерекшеленеді. Аффект барысында адам өзінің психологиялық халін, эмоцияларын бақылай алмайды. Бұл жағдай адам басына келген қиыншылықтарды, не болмаса жағдайларды шеше алмаған кезде пайда болады. Сезімдер болса, эмоциялармен салыстырғанда тұрақтырақ. Қазақ тілінің бір томдық үлкен түсіндірме сөздігінде сезім сөзіне келесідей анықтамалар берілген: 1. Сыртқы дүние мен құбылыстардың әсерінің нәтижесіндегі адамның ішкі жан дүниесіндегі көңіл күй құбылысы. 2. псих. Сыртқы тітіркендіргіштердің адамның сезім мүшелеріне әсерінен пайда болатын психикалық үдеріс. 3. Түрліше түсінудің әсерінен пайда болатын түсінік, ұғым, ой. 4. Көңілдің нәзік толқынысы елітіп, ляззатқа батыратын күйі. 5. ауыс. Ынтықтық, ғашықтық, құмартушылық [4].

Яғни, сезім – бұл адамның объективті түрде қабылдау қабілеті, адамның физиологиялық және психикалық сезімдері. Сезімдер эмоция мен аффектіге қарағанда, мотивациялық тұрғыдан тұрақтырақ болады.

Эмоция аффектіден өзінің ұзақтығы мен жағдаяттылығымен ерекшеленеді. Дәстүрлі түрде эмоциялар жағымды және жағымсыз болып екі топқа бөледі. Мысалы, қуаныш эмоциясы жақсы сезімдерді тудырады, сондықтан да жағымды эмоциялар санатына жатады. Қорқыныш эмоциясы

керісінше жаман сезімдер тудыратындықтан жағымсыз болып саналады. К.Изардтың ойынша, адамдарда психологиялық ауытқуларды арттыратын және ымыраға, мәмілеге келетін эмоциялар бар [1]. Базалық эмоциялар классификациясын әр ғалым әртүрлі береді. Базалық эмоциялар классификациясының негізгі қағидасы – ол эмоциялардың барлық адамдарға тән болуы.

Материалдар және әдістер

Әйгілі психолінгвист А.М. Шахранович мәтін концепциясының бірнеше түрін бөліп көрсетті. Оның зерттеуіне сүйенсек, мәтіннің бірінші бөлігі – коммуникативті, ал екінші бөлігі – когнитивті. Мәтіндегі коммуникативті тәсіл автор, мәтін және адресат үштігінің арақатынасына негізделеді. Коммуникативті бөлігі семантикалық элементті қамтиды. Прагматикалық компоненттің басты қызметі автордың оқырманға әсері. Көркем мәтіннің бірегейлігі үнемі лингвисттердің назарында болған [4]. Көркем мәтін адамның эмоционалды халін айқын бейнелейді. Мақалада көркем мәтіндегі жағымсыз эмоциялардың берілу жолдары мен әдістерін саралаймыз. Нақтырақ айтсақ, зерттеу барысында қазақ әдебиетіне үлкен үлес қосқан қазақ халқының ұлы жазушысы, аудармашысы Ә. Нұрпейісовтің «Қан мен тер» трилогиясы (Ымырт, Сергелдең, Күйреу) мен американдық жазушы, публицист және прозашы, қоғам қайраткері Т. Драйзердің «Trilogy of Desire» (The Financier, The Titan, The Stoic) шығармаларында берілген жағымсыз эмоцияларды негізге аламыз.

Нәтижелер мен талқылау

Эмоциялар дүниежүзіндегі барлық адамдарға тән, алайда олардың тілде көрініс табуы ұлттардың тарихы мен тұрмыс-салтына, дүниеге көзқарастарына байланысты. Олардың әр тілде сипаттамасы, анықтамасы немесе тілде көрініс табуы мен қолданылуы әрқилы. Дегенмен, ортақ жақтары да болуы мүмкін. Оны біз екі тілдегі жағымсыз эмоцияларды талдау барысында анықтаймыз. Бұл мақалада жағымсыз эмоцияларды білдіру құралдарын көркем мәтін негізінде анықтауға тырысамыз. Көркем әдебиет эмоционалды қарым-қатынаста кодтарды көрсету мен бекітудегі ең қолжетімді және нақты жұмыс жасайтын құралдардың бірі. Ол өмірді автордың эмоционалды-субъективті сынуындағы әлемнің бір бейнесі ретінде көрсетеді. Бұл жағынан көркем әдебиет эмоцияларға толы шынайы немесе жасанды адам өмірінің көрсеткіші болып табылады. Эмоциялар – бұл адамның болып жатқан толқыныстарға жауабы және, психолінгвисттердің пікірінше, абстрактілі ұғым. Жағымсыз эмоциялардың ішінде ең жиі кездесетін эмоциялардың бірі – ашу эмоциясы. Кез-келген адам ашу эмоциясын бастан кешірген уақытында оның физиологиялық, сыртқы өзгерістерін байқауға болады. Дене қызуының көтерілуі, қан қысымының көтерілуі, бет әлпетіндегі өзгерістер осы эмоцияға тән. 3. Кечестің теориясына сүйенсек, эмоция ең бірінші физиологиялық тұрғыдан белгілі болады. Мысалы, бетінің қызаруы мен бозаруы. 3. Кечестің

тұжырымдауынша, бет пен мойын жағының қызаруы ағылшын тіліндегі ашу эмоциясының көрсеткіштері [6]. Мәселен, Т. Драйзердің шығармасынан осы теорияны растайтын мысалдар келтірейік:

1. His face for the moment was flushed and swollen with anger [7, 477 б.]. (Оның беті бір сәтке қызарып, ашудан жарыла жаздады. Автордың аудармасы)

2. His face was red and scowling [7, 373б.]. (Оның қабағы түсіп, беті қызарып кеткен еді. Автордың аудармасы). Кейде бетінің бозаруы да ашу эмоциясының көрсеткіші бола алады.

3. She paused for a moment, uncertain how to take this, the while she whitened, grew more tense, more spiritual than she had been in many a day. Now she felt desperate, angry, sick, but like the scorpion that ringed by fire can turn only on itself [7, 402б.]. (Ол не істеу керектігін білместен бір сәтке кідірді де, бірнеше күн бұрынғы шиеленісті есіне түсіріп, бозарды. Автордың аудармасы).

Автор *face was flushed and swollen with anger* (Беті қызарып, ашудан жарыла жаздады. Автордың аудармасы), *face was red* (Беті қызарды. Автордың аудармасы), *she whitened* (Ол бозарды. Автордың аудармасы) сөз тіркестерін ашу эмоциясын білдіруде қолданды [7].

Берілген үзінділерде автор кейіпкерлердің ашудан беттеріндегі өзгерісті берумен қатар, ашу эмоциясын *swollen with anger, scowling, grew more tense, desperate, angry, sick, like the scorpion that ringed by fire* сияқты сөз бен сөз тіркестері арқылы айқындай түседі.

Қазақ тілінде де ашу эмоциясымен байланысты дәл осындай мысалдар кездестірдік. Ә. Нұрпейісовтің трилогиясынан келесідей өрнектерді іріктеп алдық. Бұл өрнектерде де бетінің қызаруы мен бозаруы, немесе түсінің бұзылуы сияқты өзгерістер жайт табады. Мысалы: Зығыры қайнаған Еламан аузына сөз түспей, ішінен тынып, *түсі бұзылып* отыр [8, 13 б.]. Автор шығарманың басты кейіпкерлерінің бірі Еламанның айтарға сөз таппай отырған сәттерінде, жан күйзелісі мен уайымын іштен тыну, түсі бұзылу тіркестері арқылы сипаттайды. Сонымен қатар автор ашу мен ыза эмоцияларын көрсету мақсатында кейіпкерлердің бет әлпеттерінің өзгерісін *қараптан-қарап қызарақтап күйіп пісті, құлақтары қызара бастады* деген сөз тіркестерін қолданады. Оны келесі үзінділерден байқауға болады: Осы арада жас жігіт Бұған қарсы айтатын ұтымды сөз аузына түспей, өзіне, әлде айтқанын құлағына ілмей қойған аналарға ызаланды ма, *қараптан қарап қызарақтап күйіп-пісті* [8, 65 б.]. Енді жеңгесіне тіпті қатты өшігіп, қаны қайнап, кеждікке біткен кішкентай томай *құлақтың ұшы дуылдап қызара бастады* [8, 276 б.].

Ә. Нұрпейісовтің трилогиясынан алынған үзінділерде автор кейіпкерлердің бет әлпетінің түс өзгерістерінен басқа *зығыры қайнаған, сөз аузына түспей, ызаланды, қатты өшігіп, қаны қайнап, дуылдап* деген сөз бен сөз тіркестері арқылы ашу эмоциясын нақтылай түседі. Сонымен қатар, Ә. Нұрпейісовтің шығармасынан ашу эмоциясын білдіруде, автор кейіпкерлердің бет әлпеттеріндегі өзгерістерді бейнелеу мақсатында сұр, қара, көк түстерді де қолданған. Мәселен: 1. Күйік көтерген әйел бұған да місе

тұтпай, тұла бойын долылық буып қалшылдап *көгеріп* алды. [8,108 б.]. 2 Әдемі бетіне ащы мысқыл шауып, іште жатқан ыза мен ызғарды танытып *сұп-сұр* боп сұстия қалды [8,294 б.]. 3. Бірақ, көрер көзге түсі бұзылып, *қан-қара* боп тұнжырап барады [8, 298 б.].

Т. Драйзердің шығармасынан сараланған ашу эмоциясын білдіретін тілдік бірліктердің ішінде автор тек *қызыл, қызғылт, бозару* сөздерін қолданған болса, қазақ тілінде *қызыл, сұр, қара, көк* секілді түстер де қолданысқа ие. Демек, бұл жерде қазақ тіліндегі ашудың түстер арқылы бейнелену ерекшелігі деп айтуға болады.

Қазіргі кезде қорқыныш эмоциясы да ең жиі кездесетін жағымсыз эмоциялардың бірі. Әлеуметтік, экономикалық не болмаса саяси қиыншылықтар мен келеңсіздіктер кезінде адамның сана сезімінде қорқыныш пен үрей эмоциясы қалыптасады. Тіл білімінде қорқыныш эмоциясын зерттеудің екі тәсілін атап көрсетуге болады: мұның бірі – лингвомәдени, екіншісі – когнитивті. Бұл тәсілдермен қоса, аталмыш эмоция диахроникалық және синхроникалық аспектіден де қарастырылған. Диахроникалық аспектіден Е.Я. Яшкинаның жұмысын атап өтуге болады. Ғалым қорқыныш эмоциясының динамикасын британдық лингвомәдениет шеңберінде зерттеген [9]. С.В. Зайкина қорқыныш эмоциясына ағылшын және орыс тілдері негізінде салғастырмалы талдау жүргізген. Талдау нәтижесінде ғалым психологиядағы қорқыныштың қызғанышпен байланысын жоққа шығарды. Екі тілге де тән қорқыныш эмоциясы сағынышпен, ұятпен, сыйластықпен және таң қалумен тығыз байланысты [10]. Аталмыш эмоцияға салыстырмалы-салғастырмалы талдау жасаған ғалымдардың арасында Е.Ю. Бутенко, Н.В. Кириллова, И.А. Волосных бар. Зерттеу барысында басты назар қорқыныш эмоциясының тілдік номинация құралдарының компонентін сипаттауға және білдіруге аударылды. Т. Драйзер мен Ә. Нұрпейісовтің туындыларынан теріліп алынған қорқыныш эмоцияларының талдауы, екі тілге ортақ семантикалық белгілерді (эмоционалды жағдаят, жағымсыз эмоция, төніп тұрған қауіпке жауап беру, эмоцияның қарқындылығы мен ұзақтығы) айқындауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, екі тілге тән просодикалық белгілер де анықталды: дауыс тембрінің өзгеруі, сөйлеу әуезінің төмендеуі, сөйлей алмау қалу жағдаяты. Аталмыш эмоциямен байланысты тілдік құралдарды саралау барысында қорқыныш эмоциясы басқа эмоциялармен де қатар жүретіндігіне көз жеткіздік. Бұл ерекшелік ағылшын тілінде жиірек кездесетіні анықталды. Мысалы: 1. He feared for the beauty of her body--troubled over the danger of losing her; and he actually endured his first worry when he stood outside the door the day the child came [7, 99-100 бб]. (Ол оның тән сұлулығының жоғалып кетуінен қорықты, бала дүниеге келген күні есіктің артында тұрған сәтте өзінің алғашқы мазасыздығын есіне алды. Автордың аудармасы) 2. Her face paled slightly as she read it; and then her hand trembled--not much. Hers was not a soul that ever loved passionately, hence she could not suffer passionately. She was hurt, disgusted, enraged for the moment, and frightened; but she was not broken in spirit entirely [7, 382 б.]. (Мұны оқығанда оның беті сәл бозарды; содан кейін

оның қолы аздап дірілдеп кетті. Ол ешқашан бұлай құмарланып сүймеген еді, сондықтан ол құмарлықтан азап шеге алмады. Бір сәтке ол ауырсынуды, жиіркенішті, ашу мен қорқынышты сезінді, бірақ оның рухы толығымен құлазымады. Автордың аудармасы)

Т. Драйзер шығармасында кейіпкердің қорқыныш эмоциясымен қатар уайым эмоциясын да сипаттаған. Автор оны *feared, danger of losing, endured his first worry* сияқты тілдік бірліктер арқылы жеткізген. Тағы бір мысалда кейіпкердің қорқыныш, қобалжу, сүйіспеншілік, жиіркену мен ашу эмоцияларын басынан бір сәтте кешіргенін аңғаруға болады. *Loved hurt, disgusted, enraged, frightened* сөздері тікелей эмоциялар атауын көрсетіп тұрса, *paled, trembled, passionately, suffer passionately* лексикалық бірліктері кейіпкердің эмоцияларына реңк бере отырып, оқырманға кейіпкердің ішкі әлемін түсінуге мүмкіншілік береді. Кейіпкердің эмоционалды ойларының сипаттамасы, оның эстетикалық және танымдық мағынасына айтарлықтай ақпараттық қосымша болып табылады. Екінші мысалда автор кейіпкердің ішкі эмоцияларын ашып көрсетеді. Нәтижесінде, оқырманның назары кейіпкердің эмоционалды көрсетіліміне тоқталады. Әке мен қызы арасындағы қарым-қатынасты сипаттайды. Қызы физикалық тұрғыдан әкесінің жанында бола тұра, іштей әкесінің бұл әрекетін құптамай, айыптауда және мұны оқырманға ішкі сезімдерін көрсетумен білдіреді.

Қорытынды

Көркем мәтін эмотивті мәтін түрі, себебі нақты ақпаратпен қатар эмоционалды ақпараттан да тұрады. Сонымен қатар, мұндай мәтін ерекше эмотивті құралдарды қамтиды. Бұл құралдар адамның ішкі жан дүниесінің жағдайын көрсетеді. Мақалада қазақ және ағылшын тілдеріндегі көркем шығармалар негізіндегі жағымсыз эмоцияларды білдіретін тілдік бірліктер сараланды. Көркем мәтінде адамның эмоционалды жағдаятын сипаттау екі жолмен іске асады: вербалды және бейвербалды. Көп жағдайда авторға эмоцияның нақты атауын қолдануға тура келеді. Автор жағымсыз эмоцияларды білдіруге тән стандартты тіркестерді қолданады. Тіркестер стереотиптерден туындайды. Стереотиптер эмоциялардың физиологиялық белгілерінің мәдени модельдеріне негізделген. Ашу эмоциясы физиологиялық өзгерістерді сипаттау арқылы тілде көрініс табады. Жағымсыз эмоциялардың тілде берілуінде, түс атауларының қолданылуы қазақ және ағылшын тілдеріне тән қасиет. Қарастырылған үзінділерге сүйенсек, ашу эмоциясын білдіруде сұр, көк, қызыл, қара және т.б. түс атаулары қолданылған. Қазақ тіліндегі мысалдар сұр, қара, көк түстердің қолданылуымен ерекшеленіп тұр. Жалпы қара түсінің қазақ дүниетанымында қараңғылық, жалғыздық, жауыздық, ыза, қайғы, өлім сияқты жағымсыз мағынада қолданылуы басым. Мысалы, қара жамылу, қара түнек, т.б. тіркестері бұған дәлел. Көк түсі менталитетімізде жағымды, әрі жағымсыз мағынада қолданылады. Жағымсыз мағынада ашушаң, ұрысқақ, топас ұғымдарының белгісін сипаттайды. Алайда, көк түсі жағымды мағынада көбірек қолданылады. Қазақ халқында көк түсі пәктік пен тазалық белгісі,

күдіретті күш иесі Тәңірмен байланыстырылады. Сонымен қатар көк түс атауы байлық, махаббат, жастық, күштілік белгілерін білдіреді. Бұл мақала жағымсыз эмоцияларды сипаттауда ұлттық ерекшеліктерден басқа әмбебап жағдайлардың да бар екендігін түсінуге септігін тигізеді. Дегенмен, кез-келген эмоциялардың сипаттамалары және осы біз зерттеген жағымсыз эмоцияларды білдіру ережелері мен жолдары әр ұлт мәдениетінде бар екендігін байқауға болады, сонымен қатар әр ұлттың осы эмоцияларды білдіруде түстерді қолдануда өзіндік ерекшеліктерін де көрсетеді. Көркем шығарманы оқу барысында, адам жай эмоционалды күйлер жайында өз білімін байытады. Адам өзінің және басқа мәдениетте эмоциялардың сипатталуын анықтайды және түсінеді. Сонымен қатар, кез-келген эмоциялардың көріністерінің күш деңгейін қарым-қатынас контекстінде бағалай алады.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Изард К. Психология эмоций / Перев. с англ. СПб: Издательство «Питер». – 1999. – 464 с.
- [2] Апресян В.Ю. Семантические типы эмоциональных метафор // Эмоции в языке и речи: Сб. статей / Под ред. И.А. Шаронова. – М.: РГГУ, 2005. – С. 9-31.
- [3] Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Москва, 2019. – 206 с.
- [4] Уәли Н., Құрманбайұлы Ш., Малбақов М., Шойбеков Р. және т.б. құраст./Қазақ сөздігі (Қазақ тілінің біртөмдік үлкен түсіндірме сөздігі). – Алматы: Дәуір, 2013. – 1488 б.
- [5] Шахнарович А.М. К проблеме языковой способности (механизма) // Человеческий фактор в языке: язык и порождение речи. – М.: Наука, 1991. – С. 185-220.
- [6] Kövesces Z. Emotion Concepts. N. Y.: Springer-Verlag, 1990. 230 p.
- [7] Dreiser Th. The Trilogy of Desire: Three novels (The Financier, The Titan; The Stoic), World Publishing. 2016, 1365 p.
- [8] Нұрпейісов Ә. Қан мен тер. Трилогия. 1, 2 томдар. – Алматы: Жазушы, 2004. – 702 б.
- [9] Яшкина Е.А. Динамика концепта «страх» в британской лингвокультуре: автореф. дис. ...канд. филол. наук. – Хабаровск, 2005.
- [10] Зайкина С.В. Эмоциональный концепт «страх» в английской и русской лингвокультурах: автореф. дис. ...канд. филол. наук. – Волгоград, 2004.

REFERENCES

- [1] Izard K. Psihologiya emocij / Perev. s angl. SPb: Izdatel'stvo «Piter». (Psychology of Emotions)– 1999. – 464 s.
- [2] Apresyan V.Yu. Semanticheskie tipy emotsional'nykh metafor // Emotsii v yazyke i rechi: Sb. Statei (Semantic types of emotional metaphors, Emotions in language and speech: Collection of articles, Edited by I.A. Sharonov). –M.: RGGU, 2005. – P. 9-31. [in Rus.]
- [3] Shakhovskii V.I. Kategorizatsiya emotsii v leksiko-semanticheskoi sisteme yazyka. (Categorization of emotions in the lexical and semantic system of the language). – Moskva. – 2019. – 206 p. [in Rus.]
- [4] Ýali N., Qūrmanbaiūly Sh., Malbaqov M., Shoibekov R. jāne t.b. qūrast./Qazaq sözdıgı (Qazaq tılınıñ birtomdyq ülken túsındırme sözdıgı) (Kazakh dictionary (a single large Explanatory Dictionary of the Kazakh language)). – Almaty: Däuir, 2013. – 1488 p. [in Kaz.]
- [5] Shakhnarovich A.M. K probleme yazykovoi sposobnosti (mekhanizma) // Chelovecheskii faktor v yazyke: yazyk i porozhdenie rechi // (On the problem of language ability

(mechanism). The human factor in language: language and the generation of speech), M.: Nauka, 1991. – PP.185-220. [in Rus.]

[6] Kövesces Z. Emotion Concepts. N. Y.: Springer-Verlag, 1990. – 230 p.

[7] Dreiser Th. The Trilogy of Desire: Three novels (The Financier, The Titan; The Stoic), World Publishing. – 2016. – 1365 p.

[8] Nūrpeisov Ä. Qan men ter. Trilogia. 1-tom. ("Blood and sweat". Trilogy. Volume 1,2). – Almaty: Jazushy, 2004. – P. 702. [in Kaz.]

[9] Yashkina E.A. Dinamika kontsepta «strakh» v britanskoi lingvokul'ture (Dynamics of the concept of "fear" in British linguoculture), avtoref. dis. kand. filol. nauk. –Khabarovsk. – 2005. [in Rus.]

[10] Zaikina S.V. Emotsional'nyi kontsept «strakh» v angliiskoi i russkoi lingvokul'turakh (The emotional concept of "fear" in English and Russian linguistic cultures), avtoref. dis. kand. filol. nauk. –Volgograd. – 2004. [in Rus.]

К ПРОБЛЕМЕ ПЕРЕДАЧИ ОТРИЦАТЕЛЬНЫХ ЭМОЦИЙ В ЯЗЫКЕ

*Булегенова И.Б.¹, Кенжетева Г.К.²

*¹докторант 3-го курса, Евразийский Национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан.

² к.ф.н., профессор, Евразийский Национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

*¹e-mail: indirabulegen@gmail.com

²e-mail: gulken_kz@mail.ru

Аннотация. Данная статья посвящена изучению языковых средств описания негативных эмоций в казахском и английском языках на основе материалов художественных произведений. Внутренний мир человека, его мировосприятие – одна из актуальных в настоящее время тем. Человек и его окружающий мир – главные и важные компоненты антропоцентрической парадигмы современной лингвистики. Ведущим компонентом человеческого фактора в языке является эмоциональное общение. Изучение эмоционального общения вносит активный вклад в решение проблем современной антропологической парадигмы. В художественных текстах накоплено неопределимое количество описания эмоциональных состояний человека, которые дают стереотипную модель эмоций с помощью языковых средств. Актуальность работы, с одной стороны, состоит в изучении важной роли эмоций, в выражении которых проявляются национальные особенности языка, с другой – в необходимости изучения способов отражения эмоций и эмоционального состояния во время общения в языке с целью объединения накопленных данных в общую систему лингвистических знаний. В статье, наряду с описанием роли эмоций в языке, рассмотрены способы их передачи языковыми средствами. Раскрыты границы понятий чувства, аффекта и эмоции. В качестве материала исследования взяты языковые единицы, выражающие эмоции, из произведений казахского писателя А. Нурпеисова и американского писателя Т. Драйзера. В процессе выражения негативных эмоций языковыми средствами дифференцируются и такие факторы, как физиологические изменения человека, т. е. движения тела, изменение цвета лица. Целью работы является анализ единиц языка, выражающих негативные эмоции, на материале художественных произведений. Практическая ценность работы заключается в том, что ее результаты могут быть использованы в преподавании теоретических курсов общей и сопоставительной лексикологии, словообразования, при анализе текста, при подготовке учебников.

Ключевые слова: отрицательная эмоция, художественный текст, эмоция гнева, лингвистика, эмоциональная ситуация, национальная ценность, аффект, чувство.

TO THE PROBLEM OF TRANSMITTING NEGATIVE EMOTIONS IN THE LANGUAGE

*Bulegenova I.B.¹, Kenzhetayeva G.K.²

¹PhD student, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

²Candidate of Philological Sc., Prof., L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

*¹e-mail: indirabulegen@gmail.com

²e-mail: gulken_kz@mail.ru

Abstract. This article is a little step to the study of linguistic means of describing negative emotions in the Kazakh and English by the examples of artistic works. The inner world of a person, his perception of the world is one of the current topics. The number of scientific papers devoted to this topic is growing day by day. The anthropocentric paradigm has become a separate direction of modern linguistics and its main important component is man. The main component of the human factor in language is emotional communication. This direction makes an active contribution to solving the problems of the modern anthropological paradigm. An invaluable amount of human emotional states has been accumulated in literary texts, since they give a stereotypical model of emotions using linguistic means. The relevance of the work is due, on the one hand, to the important role of emotions that determine national identity in a person's life, on the other hand, to the need to reflect emotions and emotional state during communication in order to integrate the accumulated data into the general system of linguistic knowledge. In the article, along with the description of the role of emotions in language, we will consider ways of their transmission by linguistic means. We reveal the boundaries of the concepts of feeling, affect and emotion. Based on the research material, linguistic units expressing emotions borrowed from the works of the unique Kazakh writer A. Nurpeisov and the American writer T. Dreiser were obtained. In the process of expressing negative emotions by linguistic means, factors such as physiological changes in a person, i.e. body movements, changes in complexion, are also differentiated. The purpose of the work is to analyze the units of language expressing negative emotions based on works of art. The practical value of the work lies in the fact that its results can be used in teaching theoretical courses of general comparative lexicology, word-formation branch, in text analysis, in the preparation of textbooks.

Keywords: negative emotion, artistic text, emotion of anger, linguistics, emotional situation, national value, affect, feeling.

Статья поступила 12.01.2022